

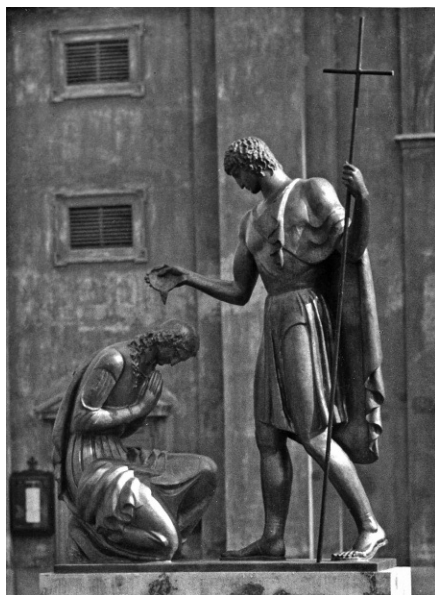
RUMI RAJKI ISTVÁN GONDOLATAI A SZOBRÁSZATRÓL

KÖZZÉTESZI: BALOGH PÉTER

Akét világháború között Szombathelyen a város méreteihez képest meglehetősen élénk kulturális élet folyt, amint az a korabeli sajtóban is jól nyomon követhető. A dualizmus idején Szombathely az ország legdinamikusabban fejlődő városai közé tartozott, s a polgárosodás megteremtette az igényt a színházra, zenére és a társasági életre. Az I. világháború és a trianoni békediktátum hatása az ígéretes fejlődést egy időre visszafogta, de elorvasztani nem tudta, a polgári lét lassan megélenkült. (Jellemző adat: a város lakosság száma 1930-ban 35 756 fő volt, 95 egyesület működött, 9 sajtóorgánum tudósított az eseményekről, 3 nagyobb szálloda és kávéház állt a vendégek szolgálatára.)¹ A kulturális élet fő mozgatója az 1899-ben megalakult Vasvármegyei Kultúregyesület volt, amely 1922-től Vasvármegye és Szombathely Város Kultúregyesülete néven működött. Ennek négy szakosztálya volt: közművelődési, zenei, szépirodalmi és képzőművészeti szakosztály. Ezek rendszeresen tartottak előadásokat, valamint kiállításokat rendeztek a közönség kulturális igényeinek kielégítésére és izlésének nevelésére.

Jelen írásunk a Képzőművészeti Szakosztály életéből kíván felidézni néhány eseményt. A szakosztályban olyan nevekkel találkozhatunk, mint Fábíán Gyula író és festőművész, Biczó Ilona festőművész-tanár, id. Vass Béla festőművész, dr. Gothard István

¹ Ld. Vas vármegye és Szombathely Megyei Város általános ismertetője és címtára az 1931–32. évre. I–II. kötet. Bp. 1931. 656 old.

*Rumi Rajki István:
Szent Márton kútja, 1938.*

orvos, festőművész, Jaksa István festőművész, Rajki István szobrászművész stb. – akik rendszeresen tartottak ún. liceális előadásokat a nagyközönség számára. A helyszín általában a Kultúrpalota (ma Savaria Múzeum) volt. Egy alkalommal pl. a *Vasvármegye* 1932. március 30-ai száma részletesen ismertette a Kultúregyesület képzőművészeinek március 27-én (húsvéthétfőn!) tartott előadásait, többek közt Rajki Istvánnak „a szellemi arisztokraták művészetéről”, azaz a szobrászatról szóló érdekesítő fejtegetéseit, valamint Andor Bélának *A modern piktúra szelleme* címmel elmondott gondolatait. A *Hír* című lap² is tudósított Rajki *Az öntudatos szobrászat problémái* címmel megtartott előadásáról, valamint Andor Béla szerepléséről. Még arról olvashatunk ugyanitt, hogy másnap (március 28. keddi!) ifj. Vass Béla *A ma építészetének esztétikája* és Tóth János *Szombathely képzőművészetének szépségei* címmel hallhatott előadást a népes közönség. Ezzel egy időben a szakosztály tavaszi tárlata is látható volt a Kultúrpalotában.

Rajki István ekkor már ismert művész volt a városban, sőt azon túl is. Olyan művek álltak ekkor mögötte, mint a rumi (1924), a jákfai (1924), a nagygeresdi (1924) és a szentpéterfai hősi emlékművek, a hősi temető *Kürtöse* (1928), a *Szent Imre-szobor* (1930)³, a *Pelikán* (1919), amelyet 1927-ben megvásárolt a város, és felállított a városligeti parkban (ma Pelikán park!). 1913 óta több kiállításon szerepelt néhány alkotásával, amelyeken biztató és elismerő kritikákat kapott. Ilyen előzmények után joggal vállalkozhatott egy előadásra, hiszen birtokában volt minden ismeretnek – anyag, forma, komponálás –, amire egy jó szobrásznak szüksége lehet, s amihez természetesen a született tehetsége is társult.

Az előadásnak most azt a szövegét adjuk közre, amely néhai Rajki Gyula⁴ tanár és rokon hagyatékában fennmaradt.

GONDOLATOK A SZOBRA SZATRÓL

AZ 1932. MÁRCIUS 27-ÉN ELHANGZOTT ELŐADÁS SZERKESZTETT SZÖVEGE

Carpeaux szerint a szobrászat a szellemi arisztokraták művészete. Valóban a képzőművészetek közül a szobrászaton lehet legkevésbé ösztönösen élvezni. Művészeink nagy hányadának is gyengéje, hogy művészete csak ösztönös, ami nagy hiba, mert így soha nincs tudatában, hogy műve mikor jó, vagy mikor rossz.

E tanulmány célja, hogy egy szobor ösztönös meglátását öntudatosá tegyük, hogy a mű szemlélése élvezetesebb legyen. A művészet-filozófia mellőzésével sematikus és szemléltetően akarjuk célunkat megközelíteni.

A mozgás a szobornak egyik legfőbb értéke. Ezt megtanulni nem lehet. Tehetség dolga, hogyan kell a valóban mozdulatlan anyagba a látszólagos mozgást belevarázsolni. A természet a mozgásról tiszta képet soha nem nyújt. Példa erre a pillanatfelvétel, ahol a mozgó ember dülöngélő alaknak látszik. A művész célja, hogy a természetnek szinte komikus mozdulatai helyett tiszta és meggyőző mozgást hozzon létre.

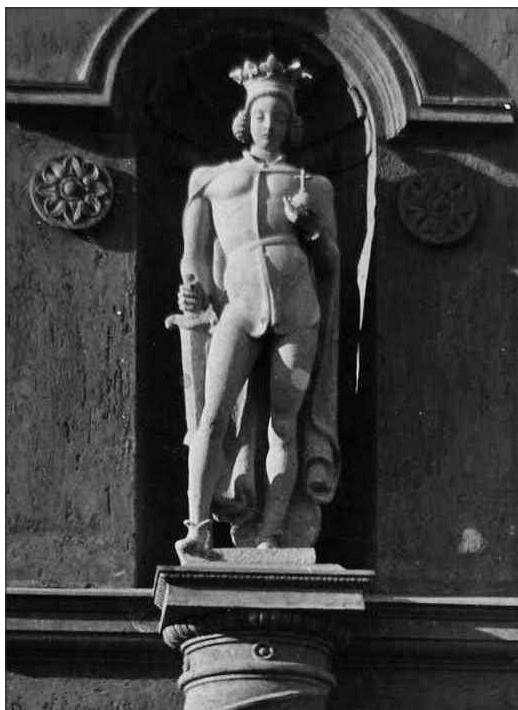
2 *Hír*, 1932. március 30. 3. old.

3 A Szent Imre-szobor a Szent László u. 9. – a mai Reményik általános iskola – homlokzatán áll.

4 Rajki Gyula (1927–1992) műszaki tanár, Rumi Rajki István unokaöccse. A szobrász életművének kutatója, első feldolgozója, a Rumi Rajki Kör egyik alapítója.

Az ember csontszerkezetét kell ismernünk, hogy az embert felépíthessük, ide-oda mozgathassuk. Ha az építész épületet tervez, ismernie kell az épület belső konstrukcióját, ugyanúgy a szobrásznak tisztába kell lennie az ember belső szerkezetével. Tehetségtelen szobrászok munkái kővé meredt embereknek hatnak, s ha felébrednének, meg sem tudnának mozdulni, mert egy csontjuk sincs a helyén. Hogy fogalmunk legyen az emberi test csodálatos szerkezetéről, annak fundamentumát, a lábfejet néhány szóval ismertetjük.

Az egész test súlypontja boltív alakú csontokból álló építményen nyugszik. E boltívet alul szalag köti át oly módon, hogy az ember testsúlyát elbírja, és a mozgásnál a ruganyosságát megtarthassa. A lábujjakkal a mozgás biztonságát, az egyensúlyozást még fokozni is tudjuk. A láb boltozatát fenntartó erők közül a legfontosabbak az alsó lábszár és a lábfej izmai. Ezek kétféle módon hatnak. Egyik részük felfelé húzza a boltozatot, a másik a talp köté szalagja, a boltív két végét köti össze egymással. De fenntartják a boltozatot egyedül a csontok is, mert ezek szerkezetileg is úgy támaszkodnak egymáshoz, mint egy épület kövei. Ha e kövekből egyet kihúznánk, az egész szerkezet összedőlne. Az emberi láb anatómiai felépítése egyedülálló a természetben, mert csupán az ember egyenes testtartása kényszeríti két lábfejét arra, hogy négy láb helyett az egész test súlyát hordozza.

Rumi Rajki István: Szent Imre, 1930.

Az emberi test S alakban kiegyensúlyozott, tehát az ember két lábra állhat.

Az izmok funkciója is nagy szerepet játszik az ember felépítésénél. Az izmok munkáját támogatják az erős, rugalmas kötőszövetből álló szalagok, melyek összekötik a csontokat.

Ha vízszintesen kinyújtott karral emelünk, a felső izmaink dolgoznak, lefelé nyomásnál ugyane helyzetben az alsó izmok működnek. Ugyanezt mondhatjuk el az összes mozgulatról.

Az anatómiai tudás veszélyes is lehet, mert ha a szobrász vagy festő munka közben az anatómia rabszolgája, nem lehet alkotó művész. Az anatómiát csak tudni kell, hogy hibát el ne követhessünk. A művészi forma mindenben az alak egészének legnemesebb lelki megnyilatkoztatása. Az érzés extázisában fogant formákat hideg tudással nem lehet megközelíteni. Fontos a stílus is, nélküle nincs művészet. Ezt bizonyítják a múlt klasszikus stílusorszakai, egészen a barokkig. A stílus a barokk után le hanyatlik a naturalizmusig.

Az anyagszerűségről a stílus nélküli korszakokban kétségbeejtő tévhit alakult ki. A márványból csipkét, selymet faragtak ki, zsonglőr módon, a laikus legnagyobb bámulatára, ahelyett, hogy kőből vagy márványból szobrász formát faragtak volna. Szomorú, hogy sokszor nagy tudású laikusok, sőt a közelmúlt magyar szobrászai is nagy részben téves hit rabjai voltak. Budapesten talán egyetlen kivételt említhetünk meg – a Calvin téri kutat –, amely a legjobb budapesti szobor, mert egyszerű, stílusos, anyagszerű és tökéletes kompozíció.

A nagyközönség ma is a lírai szobrászat híve. A szobrásztól elbeszélő, novellisztikus szobrot kíván. Nagy hiba ez, mert így nincs lehetőség arra, hogy a szobrász a maga formanyelvén beszélhessen. Így jön létre a művészen a megalkuvás, és így születnek a rossz szobrok. A jó szobor alapfeltétele a jó kompozícióban rejlik. A gót katedrálisok sokszor primitív s néha gyenge szobrai éppen a jó kompozíció teszi mesterművékké. A szobrászt egy szobor megkomponálása nehéz feladat elé állítja. A tagok nem mozoghatnak önkényesen erre-arra, az egyik kar mozdulata meghatározza a másikat, a lábak helyzete épp úgy függ egymáshoz való viszonyuktól, mint a karoktól, meg a törzstől. Michel Angelo mondta, hogy a kő szobrot úgy kell megkomponálni, hogy ha egy hegyről legurítjuk, akkor is sértetlen maradjon.

A kő kompozíció csak közelhatásra alkalmas, mert mint tömegkompozíciónak megszűröl nincs meg a tiszta kép hatása, és a kövön megjelenő fény, árnyék játéka csak közelről élvezhető. Ennek ellentéte a bronz kompozíció. Itt a szobrász kissé szabadabb, bár itt is kötött. A kompozíciós törvények szerint háromdimenziós térben kell statikailag kiegyensúlyozott szobrot felépítenie.

Hildebrandt szerint egy szobor akkor válik művészié, ha tárgyiságát elveszti, és reliefszerűvé válik. Ez azt jelenti, hogy a jó bronz kompozíció egy főnézetre koncentrált, egy képsíkú, szilárd szerkezetű és oldalnézetben is nyugodt legyen. A jó szobrász rendkívül óvatosan hatol bele a harmadik dimenzióba, és az így nyert reliefszerűséget artisztikusan használja ki. A részleteknek ez a szövevényes, de harmonikus rendszere a kompozíció. A bronz szoborkompozíció távolhatásra szól, a bronz sötét színe erre kiválóan alkalmas. Akik ezt nem tudják, elkövetik azt a hibát, hogy a kőbe való szobrot bronzba öntik, vagy a bronz-szerűeket márványba faragják.

Dióhéjba foglalva ezek a szoborkompozíció törvényei. Bátran nevezhetjük törvénynek, mert ezt a szobrásznak a tér, az anyag, a bronz és a márvány parancsolja. Minél kevessebbet tud a szobrász, annál bátrabban tervez szoborcsoportokat, mert a laikkal együtt a cselekvésben, az elmesélésben látja a komponálást. Egyetlen alak megkomponálása is majdnem lehetetlen. A görög szobrász, a világ legnagyobb szobrasza majdnem mindig egyedülálló alakot komponált. Kettős, zárt alakja alig van.

Phideas Pallasával oly nagyot alkotott, amely minden emberi határon túl haladt. Alakja mozdulatlanul áll, dárdáját vállára támasztja, pajzsa oldalánál, jobb kezében arany aegisz, fején kis arany sisak, hosszú arany ruhában. Arca, lába, keze élesen kiválik a fegyverek és ruhák fényéből, elefántcsontból való meleg és életet lehelő. Drágakövekből készült tiszta szemei határozott fénnel tündököltek. Ez a szobormű a szellem és az anyag oly összevgyítése, amire Phideaszon kívül senki nem volt képes.

A görögök soha nem tévedtek a komponálásban, mert tudatos volt művészetük. Mégis Praxiteles olajkaparó atléáját nézve érthetetlen, miért nyújtja jobb karját oly mereven az előtérbe, lerontva ezzel a tiszta képhatást. Rájöttem, hogy a szobor feltétlen magasban volt, ami által alulnézetben a szobor teljesen egy képsíkú, kiterített tiszta kompozíció.

A görög mindenre számított. Egy 60 méter hosszú kőparkányt közepén 8 cm-rel felfelé ívelt az építész, hogy az alulról egyenesnek lássék. Donatello Gattamelata lovasa kiegyensúlyozott, s egyszerű monumentalitásával hat. Verrocchio Colleoni lovas-szobra a tömegek pszichológiai és térbeli megoldásának tökéletes játéka. A ló szinte tudatában van, hogy valóban lovas ül rajta, akinek minden körülmények között engedelmessé kell. Ezzel szemben Casanova velencei síremléke, mint kompozíció rossz. Az alakok nincsenek a térben, az a hatásuk, mintha a járókelők felléptek volna a talapzatra. Nincsenek szerves összefüggésben az építészettel. Ugyanez a helyzet a Milleneumi (sic) emléknél, ahol a klasszikus oszlop tövében Árpád és a vezérek lovaikkal, minden indok nélkül a talapzatra felugrattak. A legtöbb magyar szobor hasonló hibában szenved. Pózol és ágál, soha nem nyugodt, nem egyszerű.

Szerencsére a múzeumainkban akad egy-két jó magyar szobor is. Izsó juhásza, bár ösztönös, csodálatosan érzékelteti a kontrasztot, mert a medence részén elhelyezett dohánycsákó tömegével a mozgást felfokozza. Fadruszról pedig csak tisztelettel lehet beszélni.

A monumentális fogalmát is érintjük pár szóval. Sokan azt hiszik, hogy ha egy nagyobb méretű szobor az utcán vagy köztéren áll, monumentális alkotás. Ez tévedés. A Pompejben talált kisméretű, alig 15 cm-es szobrok kicsiny voltak ellenére monumentális alkotások. Ezzel szemben sokszor még oly nagy szoborkoloszuszus is, mint a müncheni Bavária, nem monumentális, hanem rossz szobor. Nincs benne architektúra. Lemérhető ez fényképfelvétellel is, ahol a jó szobor nagyinak hat, a rossz a fényképen törpének látszik.

Az építészet és szobrászat szerves összefüggéséről is beszélünk kell. E két művészet elválaszthatatlanul összetartozik. A modern szobrász is az egyszerűsége törekszik. Az építésznek is az a célja. Viszont az építész sem veszi észre, hogy van modern szobrászat is, amely az építéssel azonos alapon, architektonikusan építi fel szobrait. Ezek a szobrok semmi esetre sem zavarják az építészet, sőt emelik.

A tömegben való látásról kell még szólnunk. Szobrászaink nagy része az élő modell megfigyelésénél a kontúrt figyeli, helytelenül, mert a kontúrt levegő övezi, és a levegőben nincs biztos és meggyőző támpont arra, hogy az aktot jól mutassa meg. A tömegben látás az egyedül helyes, mert biztos alapot nyújt a természet művészi megelevenítésére. Tehát nem a kontúrt kell figyelni, hanem a tömegben megjelenő fényt, amely fény a tömeg irányát és

Rumi Rajki István: Lovas, 1934.

formáját csalhatatlanul megmutatja. Ez az egyedüli mód a kőbe való faragásra, ahol nem szabad kontúrt faragni, hanem a tömeg síkjait kell rendszerbe foglalva fokról fokra kifraggni, mindig szem előtt tartva a fény és árnyékok játékát. Ez varázsol a már kész szoborba életet, e nélkül nincs művészet.

Meg kell még említenünk, hogy az ember a modern lélekben mindig talál betegségeket, az érzelmek túltengését. A középkor aszkézise, a fájdalom gyakorlása, a felizgatott képzelődés következtében a középkori szobrászatban az alakok majdnem mindig soványak,

Rumi Rajki István:
Szent István, az országepítő, 1939.

vértelenek. A reneszánsz korban az ókor példája felébresztette a pogány világ érzelmét és művészetét, de a középkor vallásos szokásai még fennállnak, s a szobor művekben sértő az alakok és a tárgy ellentéte. A mártírok egy ókori gimnáziumból kerültek ki, a Krisztusok Apollónnak látszanak, a bűnbánó Magdolnák nagyon is ingerlő szirének, az önkínzás eszközei közt is megőrzik virágzó egészségüket, gömbölyű formáikat.

A görögöknél az érzelmek egyszerűek, s az izlésük természetes. Nézzük meg szindarabjaikat, nincsenek bonyolult és mély jellemek. A darab egy hősmonda körül forog, előre tudjuk az eseményeket. A cselekmény pár szóban elmondható: Ajax, akit őrvjögés lep meg, levágja a mezei állatokat, azt hive, hogy ellenségeit öli. Szégyelli bolondságát, jajgat és megöli magát. Semmi hatásvadászó, minden egyszerű. Nézzük ezt szobrászatukban, ez az ő nemzeti művészetük. Nincs művészet, mely inkább kívánna egyszerű szellemet és izlést.

A görög szobrászat felserdül akkor, amikor a lírikus korszak befejezést nyer. A művészet a pontos utánzás helyett az invenciózus szépet keresi és adja. Bár az ember sohasem alkotott tökéleteset, a görög szobrász mégis teljesítette, amit a természet is csak félig alkotott.

Ez az oka, hogy a görögök voltak a világ legnagyobb szobrászai.

Az előadás szövegéből kitűnik, hogy Rajki az ókori görög szobrászatot tartotta a maga számára mértékadónak. A klasszikus művészet kezdettől fogva érdekelte, sokat tanulmányozta. Erre utal a hagyatékában fennmaradt néhány könyv, mint pl. Hekler Antal professzor⁵ *Görög-római arcképszobrászat* (1913) című alapvető munkája, vagy Maximilien Ahrem

5 Hekler Antal (Bp. 1882 – Bp. 1940): régész és művészettörténész, az MTA tagja, egyetemi tanár, az ókori görög és római szobrászat kiemelkedő kutatója, a Szépművészeti Múzeum antik gyűjteményének megteremtője. Számos művészettörténeti könyv szerzője.

Das Weib in der antiken Kunst (1914) című igen gazdagon – 295 képpel – illusztrált könyve, továbbá olyan újságkivágások, cikkek, amelyek görög szobrokat, pl. Polykleitos *Doriforosa*, a *Milói Vénusz*, *Birkózók* stb. ismertetnek. Fennmaradt egy feljegyzés⁶, miszerint 1928-ban kikölcsönözte a helyi könyvtárból Eugen Petersen *Vom alten Rom* (1898) című könyvét, hogy az ókori emlékeket tanulmányozza. (Valószínűleg egy tervezett utazás reményében kölcsönözte!) Könyvei között Donatellóról és Michelangelóról szóló kötetet is találtunk. – Természetesen Münchenben töltött tanulmányi éve alatt sokféle ismeretet szerzett, és feltehetően tanára, Balthazar Schmitt⁷ révén kapcsolatba került Adolf Hildebrand⁸ neves német szobrászművésszel és teoretikussal is. Ő ráirányította a figyelmét az antik szobrászatra, s azt vallotta, hogy a szobrászatban a statika érvényesülése, a tér és tömegképzés a legfontosabb. Könyvében rámutatott még arra, hogy a görögöknél mennyire jellemző a sziluett zárt-sága és a tiszta, nyugodt forma. Ezek a gondolatok a müncheni évek után fokozatosan kerültek előtérbe nála. Rajki mindig kereste a maga útját, az akadémizmustól eljutott az expresszionizmusig, sőt a kubizmusig, de soha nem volt elégedett az eredménnyel, mindig valami nagyon tökéleteset szeretett volna alkotni. Kísérletező művészként végül is az előadásában említett görög szellemet és arányrendszert igyekezett követni alkotásaiban, hozzáadva a saját felfogását, hogy eljusson a tiszta formához. Ennek jelei már a *Szent Imre*-szobornál, a *Harcosoknál*⁹ és a *Magyar László-emlékműnél*¹⁰ megmutatkoztak, mígnem a kiteljesedést a *Szent Márton megkereszteli édesanyját* című szoborkompozíciónál (1938) érte el. Ennél úgy érezte, hogy sikerült megvalósítania mindazt, amiben hitt: a tiszta formát, a szép sziluettthatást és az anyagszerűséget a szent esemény megörökítéséhez. A kétfordulós szoborpályázat útján megvalósult művét a zsűrizések folyamán sokat vitatták, a sajtó is figyelemmel kísérte a megvalósulást, de az 1938. október 2-ai felavatás után a bírálatok elcsendesedtek, a város befogadta az alkotást. Rajki Istvánt az idő igazolta, Szombathely legszebb köztéri szobrának tekinthetjük ma is a Szent Márton kút-szobrot, amelynél Pázmándi István¹¹ építészmérnök volt a munkatársa.

- 6 *Vas Népe*, 2002. okt. 18. 7. old. „Az olvasó is ember” – a Berzsenyi Dániel Megyei Könyvtár kiállítása. Palósiné Toldi Márta igazgató itt említi Rajki kölcsönzését.
- 7 Balthasar Schmitt (1851–1942) neves német szobrász, 1903-tól a müncheni akadémia professzora. Az ő osztályán tanult Rajki, akit Schmitt igen tehetségesnek tartott; erről írásban is nyilatkozott.
- 8 Adolf Hildebrand (Marburg, 1847 – München, 1921) jeles német szobrász és teoretikus. Fontos elméleti munkája: *Problem der Form in der bildenden Kunst*. Strassburg, 1893. Magyar fordítása Wilde Jánostól, Bp. 1911.
- 9 *Harcosok* vagy *Daliák* – a Vas megyei Rendőrfőkapitányság homlokzati szobrai, amelyeket 1937-ben készített Rajki.
- 10 A Magyar László-emlékmű 1938-ban készült, tetején a *Niké* vagy *Angyal* című szoborral. Építésze Zalai Tóth János volt.
- 11 Pázmándi István (1898–1975): építészmérnök, Ybl-díjas, Rajki jó barátja és munkatársa, a mezőfalvi és nagykarácsonyi templomok tervezője, bennük Rajki szobraival. Több pályázaton közösen vettek részt.